

УДК 02(09)(477.4)

Віталій Тацієнко

БЛАГОЧИННИЦЬКІ ТА ЦЕРКОВНІ БІБЛІОТЕКИ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розглядається процес створення та розвитку благочинницьких та церковних бібліотек Київської єпархії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Встановлено, що в усіх округах єпархії книгозбірні формувалися завдяки внескам духовенства. Звичайно, відповідно до специфіки бібліотек, переважно передплачувалися релігійні видання. З'ясовано, що церковною адміністрацією визначався чіткий перелік творів для книгозбірень, з якими мали ознайомлюватись священники. Проте, фонди бібліотек, особливо церковних, були нечисленними.

Ключові слова: благочинницькі та церковні бібліотеки, передплата, православне духовенство, Київська єпархія, благочинницький округ.

Останні десятиліття релігійна проблематика набуває все більшої популярності серед науковців. Проте, деякі питання залишаються недостатньо вивченими, як от створення, діяльність окружних та церковних бібліотек. Функціонування книгозбірень, підпорядкованих Подільському єпархіальному відомству, досліджував О. Айвазян [1], на рівні Київської єпархії окремих аспектів проблеми торкалася Т. Кузнець [2]. Однак дослідження формування церковних бібліотек в Київській єпархії зазначеного періоду ще не привертало увагу вчених.

З метою підвищення освіченості духовенства у Київській єпархії з початку 60-х рр. ХІХ ст., почали створюватися благочинницькі та церковні бібліотеки. Священнослужителі та церковнослужителі мали змогу збагачувати свої знання, позаяк не мали змоги купувати значну кількість літератури самостійно. 2 березня 1861 р. благочинний Києво-Подільського округу П. Лебединцев, від імені підзвітного духовенства, звернувся до митрополита з проханням створити окружну бібліотеку. П. Лебединцев акцентував увагу на обов'язку кожного священика слідкувати за сучасною духовною літературою, проте наголошував на фінансовій неможливості купувати всі релігійні журнали, яких нараховувалося на той час 16, для кожної церкви. Гроші на придбання видань передбачалося отримувати від церков благочинницького округу. Священик церкви Різдва Христового І. Жолтоножський запропонував розмістити книгозбірню у його церкві, де він виконуватиме обов'язки бібліотекаря. 3 березня митрополит не лише дав дозвіл, а й висловив бажання, щоб благочинні та духовенство єпархії потурбувалися про створення принаймні однієї бібліотеки на округ. Для їх відкриття не вимагалось спеціального дозволу, лише повідомлення єпархіальному керівництву про дату створення та список книг і журналів, з яких складалися книгозбірні [3, с. 23–24].

Відтак, у Київській єпархії розпочався процес створення окружних бібліотек. Вже у 1861 р. книгозбірні створено у 6-му благочинні Радомишльського повіту, на яку благочинний М. Успенський пожертвував 23 власні книги [4, с. 110], 1862 р. у 4-му благочинні Канівського повіту, 5-му благочинні Радомишльського [5, с. 36], 1-му благочинні Звенигородського у с. Мар'янівка, де бібліотека складалась з 28 видань. У тому ж окрузі книгозбірню створив благочинний І. Стасиневич при своїй церкві, на яку пожертвував 8 книг [6, с. 131]. Поступово кількість окружних бібліотек збільшувалася: у 1886 р. їх нараховувалося 16 [7, с. 116], у 1899 р. – 39 [8, арк. 50], а у 1914 р. – 81. Діяла також і одна єпархіальна бібліотека [9, с. 14].

В усіх округах єпархії книгозбірні формувалися завдяки внескам духовенства. Наприклад, на бібліотеку 1-го благочинницького округу Сквирського повіту жертвувалося по 2 крб. з парафії щорічно [10, с. 170], 1-го округу Звенигородського повіту – по 3 крб. [6, с. 131]. Однак часто траплялося, що внески надходили невчасно.

Основна діяльність благочинницьких бібліотек регламентувалася правилами, укладеними настоятелем Черкаського собору протоієреєм Ф. Александровичем, затвердженими митрополитом Арсенієм 18 травня 1862 р. Так, пункт 1 вимагав заведення для кожної книгозбірні двох шнурованих книг, скріплених підписом благочинного. У одній записувалися прибутки і витрати коштів, що йшли на облаштування бібліотеки, інша використовувалася для створення каталогу. Пункт 2 передбачав відокремлення книгозбірні від діяльності благочинного та перекладення обов'язків на бібліотекаря – одного з священиків округу, затвердженого митрополитом. Пункт 3 наголошував на необхідності вибору літератури за потребою духовенства. Відтак, визначення видань відбувалося не інакше як на зібранні всіх священиків округу під головуванням благочинного. Пункт 4 вимагав від бібліотекаря щорічно, до 10 січня, звітуватися перед благочинним про нові надходження, загальну кількість наявної літератури та її вартість. Пункт 5 зобов'язував благочинного або призначених двох священиків, не пізніше останніх днів січня

перевіряти звіт та саму бібліотеку. Пункт 6 передбачав заохочення священників-бібліотекарів, які працювали для всього округу, вважаючи їх службу не нижче депутатської, а тих, хто тривалий час старанно виконували свої обов'язки, представляти до нагород від митрополита. Також благочинні щорічно, на початку грудня, мали повідомляти митрополита про наявні видання у книгозбірнях та нові надходження за звітний період [11, с. 100–101]. У кожній бібліотеці мав бути каталог, написаний розбірливим почерком з достатньою кількістю чистих аркушів для вписування нових видань. За наявності у книгозбірнях однакових примірників, рекомендувалося обмінювати їх у бібліотеках, де також було декілька однакових книг [12, с. 96].

Звичайно, відповідно до специфіки бібліотек, переважно виписувалися релігійні видання. Серед них журнали: «Руководство для сельских пастырей», «Воскресное чтение», «Православное обозрение», «Православный собеседник», «Душеполезное чтение», «Странник». Також фонди книгозбірень вміщували і світську періодику, зокрема, «Воскресный досуг», «Домашнюю беседу» тощо. Незважаючи на наявність книгозбірень, нерідко священство єпархії, за власні або церковні кошти, виписувало декілька видань в особисту бібліотеку. Ділилося ними між собою, а дорожчі видання могли виписувати на двох [13, с. 529–530, 533]. Більшість духовенства усвідомлювала важливість читання та самоосвіти. Відтак, на сторінках церковної періодици священники пропонували варіанти покращення діяльності бібліотек, наголошували на необхідності читання не лише релігійної, а й світської літератури, зокрема філософського змісту, історії, географії, кращих художніх творів [14, с. 80–82; 15, с. 390–393].

Церковною адміністрацією визначався чіткий перелік творів для окружних книгозбірень. Згідно із проектом організації благочинницьких бібліотек Київської єпархії 1905 р., схваленим єпархіальним місіонерським комітетом і затвердженим митрополитом, вони мали складатися з кращих видань тлумачення Св. Письма Старого і Нового Заповітів, догматичного і апологетичного богослов'я, історії та боротьби з місцевим сектантством (такий термін вживався на офіційному рівні), допомоги для ведення позабогослужбових бесід з вірянами та кращих духовних журналів. Зокрема, з тлумачення Св. Письма рекомендувалися: «Руководство к чтению и изучению Библии» Ф. Вігуру, «Толкование на паремии» єпископа Віссаріона, твори св. Іоанна Золотоуста, «Толковое Евангелие» і «Толковый Апостол» єпископа Михаїла, «Толковый Апостол» єпископа Никанора, тлумачення послань св. апостола Павла єпископом Феофаном, «Сборник статей по истолковательному и назидательному чтению Четвероевангелия, с библиографическим указателем» та «Сборник статей по истолковательному и назидательному чтению Деяний святых Апостолов и Апокалипсиса, с библиографическим указателем» М. Барсова. З догматичного і апологетичного богослів'я радили: «Православно-догматическое Богословие» митрополита Макарія, «Христианская апологетика» М. Рождественського, «Апология христианства» Х. Лютардта. З історії та боротьби проти сектантства визначалися: «Южнорусский штундизм» А. Рождественського, «Краткий очерк штундизма и свод текстов, направленных к его обличению» І. Стрельбицького, «Критический разбор вероисповедания русских сектантов-рационалистов: духоборцев, молокан и штундистов» П. Оболенського, «Миссионерские беседы с штунд-баптистами» Д. Боголюбова, брошури Донського єпархіального місіонера, священника М. Кутепова, «Миссионерский щит веры в ограждение от сектантских заблуждений» І. Смоліна. Як допомога для ведення позабогослужбових читань та бесід з парафіянами бажаними були брошури П. Нікольського, «Троицкие листки» та відповідні додатки до релігійної преси. З духовних журналів мали виписуватися: «Церковный вестник», «Странник», «Душеполезное чтение», «Миссионерское обозрение», «Православный путеводитель» та «Православное русское слово». За проектом окружні бібліотеки мали знаходитися у кожному благочинні. На їх створення в округах, де книгозбірень ще не було, передбачався одноразовий у необхідному розмірі грошовий внесок, а для їх поповнення збір від кожної церкви округу складав не менше 2 крб. у рік [16, с. 254–256].

Створювалися невеликі книгозбірні і при церквах. Єпархіальна адміністрація заохочувала духовенство до їх відкриття та наповнення літературою. У звіті Синоду про стан єпархії за 1875 р., київський митрополит відзначав прагнення до духовної самоосвіти серед парафіяльного духовенства, про що свідчило збільшення кількості релігійної літератури при церквах та благочинницьких бібліотеках, кількість якої складала 678 видань [17, арк. 7]. Чисельність церковних книгозбірень швидко зростала. У 1869 р. їх нараховувалось 514 (з них 107 утворені того ж року) [18, с. 118], у 1886 р. – 606 [7, с. 116], у 1899 р. при 1626 церквах єпархії (включаючи домові, цвинтарні, приписні), – 1130 [8, арк. 50], у 1914 р. – 1320 [9, с. 14]. Все ж фонди церковних бібліотек вміщували незначну кількість літератури. Часто перелік видань обмежувався одним або декількома десятками. В більшості це були богослужбові книги. Наприклад, на 1864 р. у благочинницькій бібліотеці 1-го округу Звенигородського повіту нараховувалося 142 книги, а у церковній с. Мар'янівки, того ж округу 14 [12, с. 96]. Бібліотечною літературою, зазвичай, користувалися лише священники.

Церковною владою рекомендувалися книги та періодичні видання для придбання парафіяльними бібліотеками, з якими мали ознайомлюватися священики. Так, 1864 р. митрополит Арсеній розпорядився про необхідність всім причтам більш заможніших церков отримувати журнал «Воскресное чтение». Того ж р. рекомендувалося виписувати принаймні один примірник на благочиння «Руководства для сельских пастырей», що видавався Київською духовною семінарією [19, с. 148–150]. Цей журнал рекомендувався і Синодом для церковних книгозбірень [20, с. 522]. Обов'язковою була передплата «Вестника Юго-Западной и Западной России», «як не тільки корисного, але за місцевими обставинами і нинішньому стану єпархії вельми для всіх потрібного» [19, с. 148–150] та «Церковных ведомостей» [21, с. 584]. ХХІХ-й київський єпархіальний з'їзд, що проходив у жовтні 1913 р., рекомендував духовенству виписувати журнали «Свет Печерский», що видавався Києво-Печерською лаврою, «Миссионерское обозрение» і особливо газету «Колокол», «як єдиний в імперії церковно-політичний щоденний орган, який відповідає інтересам духовенства, поширює здорові патріотичні ідеї в суспільстві та християнські основи віри і життя, а незможному духовенству замінює два органи: церковні відомості та світську газету» [22, с. 53–55]. На 1881–1882 рр. Синод радив: «Круг поучений на все воскресные и праздничные дни в году» О. Белоцветова, «Православный календарь-указатель» Владимирова, «Систематический указатель статей духовных журналов и епархиальных ведомостей, по предмету св. писания Ветхого и Нового Завета» І. Знаменського [23, с. 368]. Також у 1882 р. рекомендувалося купувати бібліотеками більш заможніших церков та духовенству «Справочный и объяснительный словарь к Новому Завету» члена археографічної комісії при Міністерстві народної освіти П. Гільтебрандта. Видання складалося з п'яти книг і коштувало 10 або 15 крб., залежно від якості паперу [24, с. 140–141]. Особлива увага надавалася «Толковому Типикону» М. Скабаллановича [25, с. 725]. З розповсюдженням протестантських та інших віросповідань духовенству, особливо тих парафій, де були поширеними їх впливи, рекомендувалася література для боротьби з сектантством [26, с. 1136; 27, с. 700; 28, с. 917–918].

Таким чином, з початку 60-х рр. ХІХ ст. у Київській єпархії почали створюватись благочинницькі та церковні бібліотеки. Єпархіальна адміністрація заохочувала духовенство сприяти їх організації та наповненню літературою. Хоча фонди бібліотек, особливо церковних, були не численними, все ж вони відігравали важливу роль у підвищенні освітнього рівня парафіяльного духовенства, забезпечували його ідеологічну та освітню діяльність.

Список використаних джерел

1. Айвазян О. Б. Бібліотеки Подільської єпархії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Б. Айвазян // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 16. – С. 51–63.
2. Кузнець Т. В. Сільське парафіяльне духовенство Київської єпархії: узагальнений портрет кінця ХVІІІ – початку ХХ століття / Т. В. Кузнець. – Умань, 2013. – 464 с.
3. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1861. – № 2. – С. 21–26.
4. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1861. – № 12. – С. 106–110.
5. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1862. – № 4. – С. 33–36.
6. Епархиальные распоряжения и известия // Киевские епархиальные ведомости. – 1862. – № 16. – С. 129–132.
7. Всеподданнейший отчет обер-пр.рора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1886 год. – СПб.: Синодальная типография, 1888. – X, 237, 129 с.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 127, оп. 1047, спр. 1301.
9. Всеподданнейший отчет обер-пр.рора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1914 год. – Петроград: Синодальная типография, 1916. – X, 328, 144 с.
10. Нечто о благочиннических библиотеках // Киевские епархиальные ведомости. – 1904. – № 8. – С. 169–173.
11. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1862. – № 12. – С. 99–102.
12. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1864. – № 12. – С. 95–100.
13. Кое-что о наших благочиннических библиотеках // Киевские епархиальные ведомости. – 1869. – № 15. – С. 525–536.
14. Стельмашенко М. Потребность самообразования для духовенства и необходимость улучшения окружных благочиннических библиотек / М. Стельмашенко // Киевские епархиальные ведомости. – 1899. – № 2. – С. 77–82.
15. Дробницкий Н. К вопросу о самообразовании сельского духовенства / Н. Дробницкий // Киевские епархиальные ведомости. – 1899. – № 10. – С. 389–394.
16. От Киевской духов. Консистории // Киевские епархиальные ведомости. – 1905. – № 25. – С. 254–256.
17. ЦДАК України, ф. 127, оп. 1023, спр. 84.
18. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-пр.рора Святейшего Синода графа Д. Толстого по ведомству православного исповедания за 1869 г. – СПб.: Синодальная типография, 1870. – VIII, 283, 131 с.
19. Распоряжения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1864. – № 18. – С. 147–152.
20. Объявления // Киевские епархиальные ведомости. – 1904. – № 46. – С. 521–522.
21. От Киевской Духовной Консистории // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 39. – С. 584.
22. Журналы заседаний ХХІХ Киевского Епархиального Съезда депутатов духовенства с 7–19 октября 1913 года // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 48. – С. 33–64.
23. Книги, рекомендованные определениями Св. Синода от сентября 1881 по сентябрь 1882 г. // Киевские епархиальные ведомости. – 1882. – № 20. – С. 368–369.
24. Список с журнала Киевской духовной Консистории 28 января – 6

февраля сего 1883 года состоявшегося // Киевские епархиальные ведомости. – 1883. – № 7. – С. 140–141. 25. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 26. – С. 724–725. 26. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1904. – № 46. – С. 1135–1136. 27. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 25. – С. 699–700. 28. Библиографическая заметка // Киевские епархиальные ведомости. – 1913. – № 34. – С. 917–918.

Виталий Тациенко

БЛАГОЧИННИЧЕСКИЕ И ЦЕРКОВНЫЕ БИБЛИОТЕКИ КИЕВСКОЙ ЕПАРХИИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

В статье рассматривается процесс создания и развития благотворительных и церковных библиотек Киевской епархии во второй половине XIX – начале XX вв. Установлено, что во всех округах епархии библиотеки формировались благодаря взносам духовенства. Конечно, в соответствии со спецификой библиотек, преимущественно выписывались религиозные издания. Выяснено, что церковной администрацией определялся четкий перечень произведений для библиотек, с которыми следовало ознакомиться священникам. Однако, фонды библиотек, особенно церковных были не многочисленными.

Ключевые слова: благотворительные церковные библиотеки, подписка, православное духовенство, Киевская епархия, благотворительный округ.

Vitaliy Tatsiyenko

RURAL DEANS' AND CHURCH LIBRARIES OF THE KYIV EPARCHY (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)

The article discusses the process of creation and development of rural deans' and church libraries of the Kiev eparchy in the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries. It has been stated that in all Eparchy districts libraries were formed with the help of the clergy's contributions. The libraries' specialization resulted in the fact that only religious publications were subscribed. It has been found out that the church administrations determined a clear list of works for the priests' reading in such libraries. However, the libraries' funds, especially church ones, were not numerous.

Key words: rural deans' and church libraries, subscription, the Orthodox clergy, the Kyiv Eparchy, rural dean's parish.

УДК 94(477)

Андрій Кліш

МОВНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІАНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Висвітлено значення мовного питання в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст. крізь призму діяльності представників суспільно-християнської течії. З'ясовано їх роль у захисті української мови на законодавчому рівні.

Ключові слова: діяльність, суспільно-християнський рух, мовне питання, Галичина, українська мова.

Питання щодо ролі мови у державотворенні та її збереженні набуло особливого значення у контексті сучасної мовної ситуації в умовах глобалізації, що особливо поширилися на початку ХХІ ст. Українці Галичини упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. докладали неабиякі зусилля для боротьби за національні права. Значну роль у цьому процесі відігравали політичні партії, що висували чимало вимог національно-культурного характеру.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати роль представників суспільно-християнської течії у вирішенні мовного питання у Галичині наприкінці ХІХ ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [1], А. Кліша [2–4], І. Левицького [5], І. Монолатія [6] та інших дослідників.

Зазначені автори в основному узагальнено аналізують суспільно-християнську течію. Проте окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано роль християнських суспільників у розв'язанні мовного питання у Галичині наприкінці ХІХ ст.

Діячі суспільно-християнської течії наголошували на важливості й значенні рідної мови у житті суспільства. 6 лютого 1895 р. О. Барвінський, виступаючи на засіданні Державної Ради щодо